

Mezi demokracií a diktaturou. Polsko ve 20. století

*Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.
Ústav historických věd FF UPa*

Vznik polského státu

- První světová válka znamenala zlom ve vývoji polské otázky: rozkol v zájmech záborových mocností
- Část Poláků na straně Centrálních mocností: polské jednotky v rakouské armádě; Naczelny Komitet Narodowy (1914, Krakov)
- Část Poláků na straně Dohodových mocností: omezené možnosti Poláků v Rusku

Józef Piłsudski (1867-1935)

- **Z drobné šlechty, vilenský kraj**
- **Od 1893 v Polské socialistické straně**
- **1900 zatčen, uprchl z vězení**
- **ozbrojená činnost proti Rusku**

Roman Dmowski (1864-1939)

- narozen u Varšavy, zchudlá šlechtická rodina, otec pracoval jako dělník
- 1892 založil Národní ligu, 1893 Národně-demokratickou stranu
- *Myśli nowoczesnego Polaka (Myšlenky moderního Poláka, 1903)*
- Moderní definice Poláka: polský jazyk, římsko-katolické náboženství.
- Nacionalismus, antisemitismus

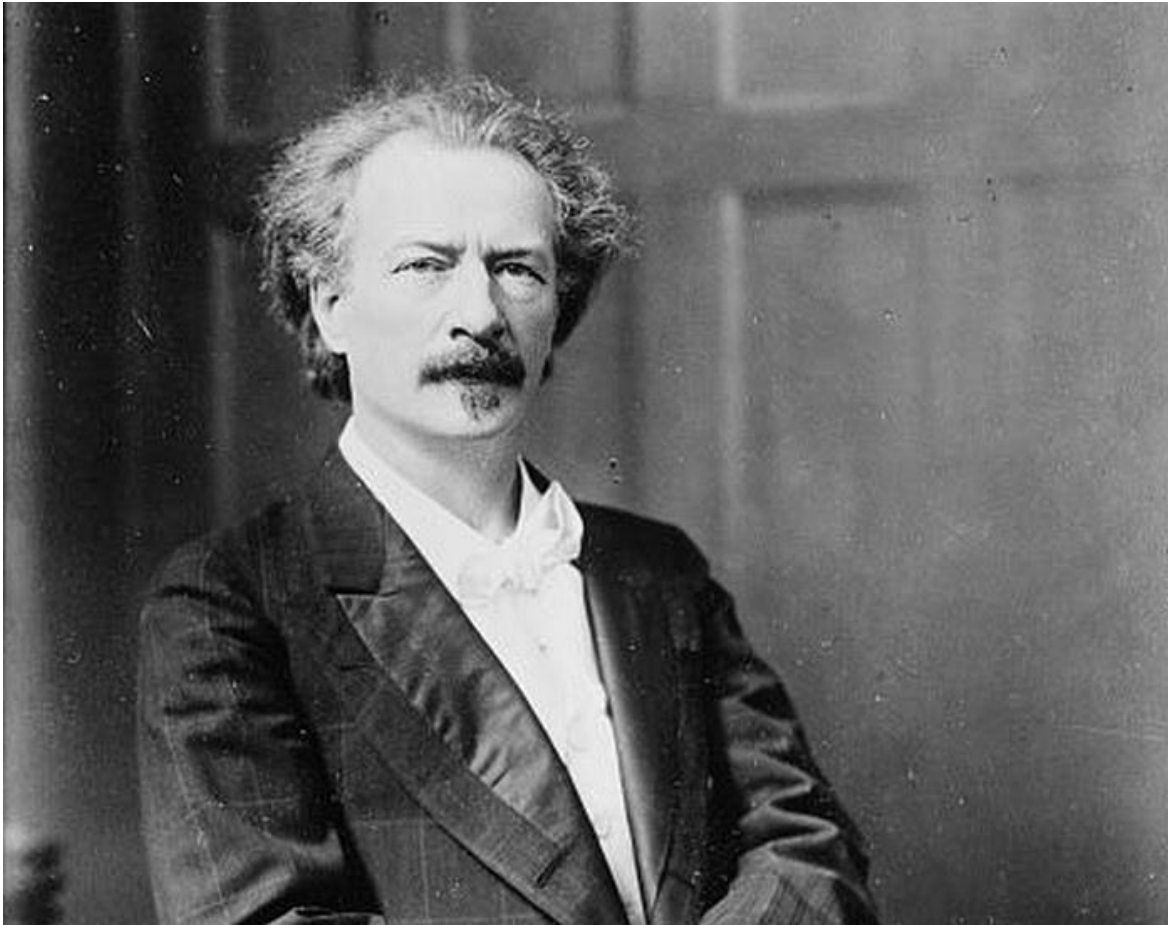

Ryc. 72. Roman Dmowski.

- 1915 většina Kongresovky okupována Centrálními mocnostmi; během 1915 také vytlačení Rusů z Východní Haliče.
- Němci a Rakušané (ti v menší míře) vnímáni jako okupanti.
- Centrem rakouské správy Lublin, centrem německé správy Varšava.
- Zhoršování ekonomické situace obyvatelstva
- *Pasivisté versus aktivisté*. Piłsudski zakládá v prosinci 1915 *Centralny Komitet Narodowy*.
- 5. 11. 1916 okupační správa vydala manifest vyhlašující (v budoucnu) Polské království

- Internacionalizace polské otázky během roku 1917
- Ignacy Paderewski v USA
- Prozatímní vláda v Rusku (po únorové revoluci) přiznala Polákům právo na sebeurčení; Petrohradský sovět dokonce na vlastní stát
- 15. 1. 1917 ve Varšavě ustavena **Prozatímní rada státu** (25 členů); budovány Polské ozbrojené síly (pod německým vedením)
- Část legionářů (včetně Piłsudského) odmítá přísahu věrnosti císaři

Ignacy Jan Paderewski (1860-1941)

- Odbojní důstojníci legií internováni, Piłsudski uvězněn.
- Hledání kandidáta na polského krále
- 12. 11. 1917 svolána Regentská rada (Varšava). V čele kníže Zdzisław Lubomirski.
- 7. 12. regenti jmenovali první vládu, v čele historik Jan Kucharzewski.
- Ve východních oblastech (kresy) sociální a nacionální konflikty (ukrajinští a běloruští rolníci proti polským statkářům).
- Polské jednotky v ruské armádě v roce 1917 (např. generál Józef Haller, který se v květnu 1918 přesunul z Ruska do Francie)

- Polské aktivity na západě dlouho převážně diplomatické
- 15. 8. 1918: **Polski komitet narodowy** v Lausanne (přesunul se do Paříže); Roman Dmowski. V září 1918 smlouva s francouzskou vládou – polské jednotky jako samostatná spojenecká armáda (velitel generál Haller)
- Na východě komplikace v podobě ukrajinského národního hnutí: Ukrajinská lidová republika vyhlášena 20. 11. 1917; v únoru 1918 uznána Německem a Rakouskem-Uherskem.

- 8. 1. 1918: 14 bodů prezidenta Wilsona = příslib vytvoření polského státu
- Sílící aktivity *pilsudčáků* v roce 1918. V říjnu 1918 zrušena okupační správa a vytvořena nová vláda. Piłsudski ministrem vojenství.
- Polští poslanci v Říšské radě ve Vídni vystupují s požadavkem nezávislosti Polska.
- 28. 10. 1918 Polská likvidační komise v Krakově
- Problémem vznik dalších nových států (Litva, Ukrajina)

- Dopad války na polskou společnost

Vytváření ústřední vlády

- Vznik polských vlád na jiných polských územích na konci roku 1918: vedle Varšavy a Krakova také **Prozatímní vládní výbor** ve Lvově.
- V lednu 1919 sjednocení = **Vládní komise pro Halič a Slezsko** (spravovala území rakouského záboru)
- ***Naczelna rada ludowa*** v Poznani (listopad-prosinec 1918). Ve vedení např. Wojciech Korfanty. Rezervovaný postoj k Varšavě a Piłsudskému. Napojení na Paříž.

- **Lublinská vláda:** pokus levice o vytvoření centrální vlády. Listopad 1918, PPS a část PSL.
- Návrat Pilsudského do Varšavy v listopadu 1918. Regentská rada mu předává své pravomoci.
- Nová celopolská vláda: v čele socialista **Jędrzej Moraczewski**. Vládě chyběla širší politická podpora a mezinárodní uznání. 16. 1. 1919 podala demisi.
- Novou vládu sestavil **Ignacy Paderewski**. Mezinárodní uznání během ledna – února 1919.

Vytváření hranic

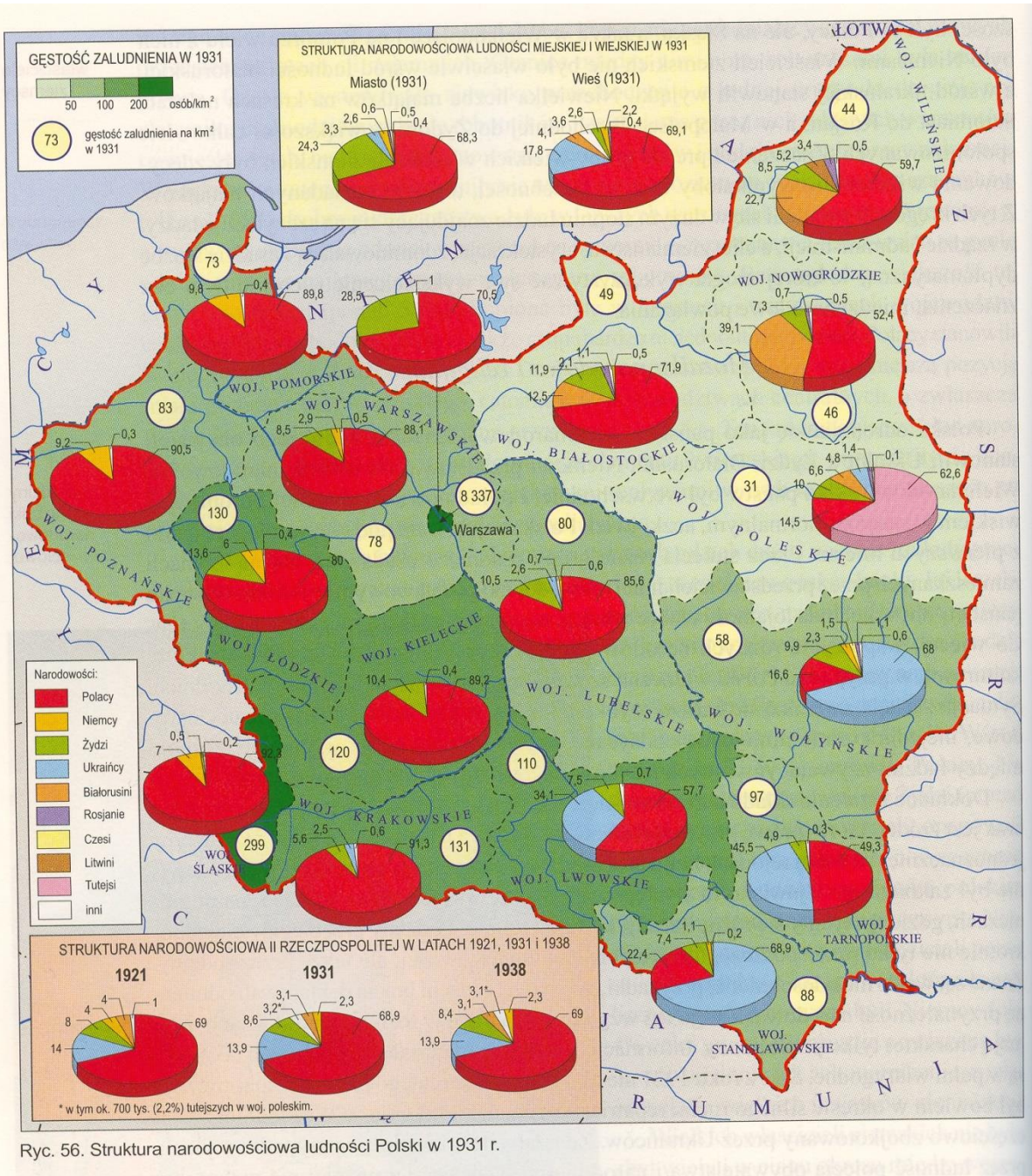
- Teritoriální koncepce: území všech tří záborů, ale nikoli předzáborové hranice.
- „Sporné oblasti“ se silným polským etnikem: Slezské, jižní část Východního Pruska.
- Otázka západní hranice
- **Jednání na mírové konferenci ve Versailles**
- Polský návrh: návrat k hranici z roku 1772 s nezbytnými úpravami.

- 28. 6. 1919 mírová smlouva s Německem. Polsko získává pouze Velkopolsko a část Pomoří.
- **Malá versailleská dohoda:** dohoda o menšinách, plná rovnoprávnost menšin
- 9. 7. 1920 dohoda o Gdaňsku
- Plebiscity ve Varmii, Mazurech a Horním Slezsku.
- 3 povstání ve Slezsku od srpna 1914 do července 1921. Slezskou otázku rozhodla Rada velvyslanců 20. 10. 1921 = 29% území Slezska připadlo Polsku.

- Hranice na východě. Boje o Východní Halič s Ukrajinci (Západoukrajinská lidová republika).
- Dvě koncepce východní politiky: federalistická a centralistická.
- **Polsko-sovětská válka.** První, neoficiální fáze, od února do podzimu 1919. Otevřený konflikt od dubna 1920. Piłsudski se dohodl s Ukrajinci. **Duben-květen 1920** polská ofenzíva (dobyť Kyjev). **Květen-srpen 1920** sovětská protiofenzíva. Zastavena před Varšavou.
- Od srpna diplomatická jednání, **mír v Rize 18. 3. 1921.**

- **Těšínská otázka.** Boje v lednu 1919.
Mezinárodní arbitráž v červenci 1920.
- **Litevská otázka.** Především otázka Vilna. 9. 10. 1920 obsazení Vilna a založení státu Střední Litva. 1922 spojení Střední Litvy s Polskem.
- 388 600 km²; 6. největší stát v Evropě
- 16 vojvodství (od 1923, časté změny). Varšava samostatnou správní jednotkou.

Ryc. 56. Struktura narodowościowa ludności Polski w 1931 r.

Poláci: min. 65% obywatelstva

- Centrum a západ

Ukrajinci: 15-16%

- Východní Halič, 80% rolníci

Bělorusové: 6%

- Severovýchod

Němci: 4%

- Slezsko, Poznaňsko, Pomoří

- Varšava, Lodž

Židé: asi 10%

- Na území celého státu. 75% ve městech. Hlavním rozdílným znakem **náboženství a jazyk** (jidiš).

Dále Rusové, Litevci, Čeči,

- **27, 2 milionu obyvatel (1921)**
- **32, 1 mil. (1932)**
- **Emigrace: 2,44 mil. osob v letech 1918-1939; z toho 1,33 mil. nastálo.**
- **1921: asi 30% analfabetů**
- **7. 2. 1919 povinná školní docházka (7-14 let)**
- **reorganizace školství. Školství národnostních menšin.**
- **Univerzity: Krakov, Lvov, Varšava (1915), Lublin (1918), Poznaň (1919), Vilno (1919)**
- **$\frac{3}{4}$ populace římskí katolíci. Výjimečná pozice římsko-katolické církve.**
- **Řecko-katolická církev (hlavně Ukrajinci); pravoslavná církev; luteráni; Židé**

- 75% obyvatelstva žilo na venkově; 50% obyvatelstva státu byli rolníci.
- 25% obyvatelstva ve městech; měst více než 600, ale pouze 6 velkoměst (Varšava, Lodž, Krakov, Wilno, Poznaň). Nerovnoměrná urbanizace.
- Dělníci: 7,5 milionu (1921) – 10,5 milionu (1938). Hlavně centrální vojvodství a Slezsko. 80% všech dělníků Poláci.
- Inteligence
- Drobné měšťanstvo (velmi různorodé)
- Málo početná **velkoburžoazie** (několik desítek tisíc osob)

Hlavní politické tábory

1) pravice: Związek Ludowo-Narodowy (1919).

Navazoval na Národní demokracii. Roman Dmowski; Stanisław Grabski.

- národ, katolictví, republika, demokracie, omezení volebního práva pro menšiny.

Spojenectví s Francií, strach z Německa.

Gazeta Warszawska, Kurier Poznański, Słowo Polskie (Lvov), Przegląd Wszechpolski (Poznaň).

Hlavní politické tábory

- 1) pravicový nacionalistický tábor
- 2) křesťansko-demokratický tábor
- 3) lidové strany
- 4) socialisté
- 5) komunisté
- 6) strany národních menšin (Němci, Židé, Ukrajinci, Bělorusové)

- **Křesťanská demokracie.** V roce 1923 završen proces sjednocování *Polská strana křesťansko-demokratická (PSChD)*. Wojciech Korfanty.
- Křesťanské zásady (proti socialismu a komunismu i klasickému liberalismu); národní hodnoty; úzká vazba církve a státu.
- Silná pozice v Horním Slezsku; nejčastější spojení s ZLN a PSL „Piast“.
- Tisk: Polonia (Katowice), Głos Narodu (Krakov)
- **Národní dělnická strana.** Velkopolsko, Pomoří, Lodž. Proti socialismu, komunismu, fašismu. Národní a křesťanské hodnoty. Demokracie. Silná pozice v odborech.

- **Lidové strany.** Velmi různorodé. Nejvlivnější byly středová **PSL „Piast“** a levicová **PSL „Wyzwolenie“**.
- Nestabilní strany. Všechny zdůrazňovaly hlavní úlohu rolnictva ve společnosti. Všechny pro parlamentní demokracii.
- **PSL „Piast“:** Wincenty Witos. Klíčová strana v letech 1920-1923, poté pozice oslabena. Tisk: *Piast* (Krakov), *Wola Ludu* (Varšava)
- **PSL „Wyzwolenie“:** řada stoupenců Piłsudského. Silná pozice ve středním Polsku. Tisk: *Wyzwolenie* (Varšava)

- **Socialisté.** V roce 1919 vznikla sjednocená *PPS – Polská socialistická strana*. Nejsilnější celopolská dělnická strana. Střední Polsko, západní Malopolsko, Těšínsko.
- Budování socialismu; nacionalismu. Odpor vůči komunismu. Parlamentní demokracie, autonomie národnostních menšin; pozemková reforma; odluka církve a státu. Tendence podporovat Piłsudského. Ignacy Daszyński, Jędrzej Moraczewski.
- Tisk: *Robotnik* (Varšava), *Gazeta Ludowa* (Lvov), *Naprzód* (Krakov)

- **Komunisté: *Komunistická strana Polska (KPP)*.** Nadnárodní charakter, de facto nestátotvorná strana. Nikdy to nebyla masová strana (asi 5 000 – 6 000 členů).
- Cílem republika sovětského typu. Členství v Kominterně (1919). Dlouhodobě v ilegalitě, vůdci v exilu.

Strany národnostních menšin.

- **Ukrajinci**
 - **Ilegální strany: *Ukrajinská vojenská organizace.*** Diverzní a teroristické akce.
 - **legální strany: *Ukrajinské národně-demokratické sjednocení (1925).*** Největší ukrajinská strana.

- **Bělorusové:** slabý politický život; hlavní proudy socialistický a křesťansko-sociální.
- **Němci:** především a) lokální organizace, b) nadstranické organizace – *Deutschtumsverband (1921)*. Všechny německé strany silné pouto k Říši. Dobře fungující tisk.
- **Židé.** Politicky velmi roztržštěni. Hlavní tábory: a) pravice, b) sionisté, c) socialisté (část blízko k sionistům, část k PPS).

Základy polského státu

- 22. 11. 1918 dekret o organizaci nejvyšší výkonné moci = zdůrazněn republikánský charakter státu
- Dočasnou hlavou státu Piłsudski
- **Sejm**: symbol obnoveného Polska.
- 28. 11. 1918 vládní dekrety: 1) volební systém, 2) datum voleb (26. 1. 1919)
- Všeobecné volební právo (starší 21 let), poměrný volební systém

- Široký ohlas voleb; bojkotovány pouze komunisty.
- Volby proběhly pouze v části Polska. Úspěch *Národní demokracie a lidovců*.
- Doplnující volby v postupně připojovaných oblastech. Poslední změna v počtu poslanců Sejmu v březnu 1922 po připojení části Litvy. Konečný počet poslanců **432**.
- Nestabilní poslanecké kluby. Nemožnost získat trvalou většinu a vytvořit parlamentní vládu.
- Paderewského vláda se udržela do prosince 1919.

- První jednání *Sejmu* 10. 2. 1919
- **20. 2. 1919 tzv. Malá ústava.** Provizorní; maximální oslabení pozice hlavy státu.
- Jednání o definitivní podobě ústavy (1919-1921). **Schválena 17. 3. 1921.**
- Dvoukomorový parlament (5 let), volí prezidenta (7 let). **Výrazná převaha moci zákonodárné nad mocí výkonnou. Omezené pravomoci prezidenta.**
- 444 poslanců Sejmu, 111 se senátorů.

- Krize vládní koalice v závěru roku 1920, trvala po většinu roku 1921.
- Další krize v červnu 1922. Piłsudski poprvé otevřeně proti Sejmu. Neschopnost Sejmu sestavit vládu, která by byla přijatelná pro hlavu státu.
- Změna volebního zákona 28. 7. 1922. Mírné zvýhodnění Poláků. Poprvé volby na území celého státu.
- Pravicový volební blok (*Národní demokracie a křesťanské strany*).

- Ostrá volební kampaň; inspirace fašismem v Itálii.
- Vítězství pravice, její blok 29% hlasů (163 mandátů). V Sejmu ovšem nutná dohoda s PSL „Piast“.
- **Prezidentské volby.** Piłsudski odmítl kandidovat.
- **5 kandidatur; nutná nadpoloviční většina hlasů.** V 1. kole nejvíce hlasů kandidát pravice Maurycy Zamoyski; nestačilo.
- Rozhodnutí až v 5. kole; zvolen kandidát PSL „Wyzwolenie“ **Gabriel Narutowicz.**

- Demontrace nacionalistů proti Narutowiczovi
- 16. 12. 1922 Narutowicz zavražděn
- 20. 12. nové volby: v 1. kole vyhrál **Stanisław Wojciechowski**
- v červenci 1923 Piłsudski demonstrativně ohlásil odchod z politiky

- **Hospodářské problémy.** Dědictví tří záborů.
Jednotná měna až od podzimu 1923.
- Nový systém daní. Rostoucí deficit státního rozpočtu – **inlace – hyperinlace (1923).**

- Úřednická vláda Wladysława Grabského (19. 12. 1923). **Reformy. Stabilizace ekonomiky.**
- **Pozemková reforma.** Téměř 62% hospodářství do 2ha; pouze 1% více jak 50ha (ale 48% veškeré půdy).
- Politické důvody reformy. Rozdílné představy politických stran. Složitá projednávání v letech 1920-1925.
- Volné tempo provádění reformy, probíhala až do 1939. Znevýhodnění Němců na západě.

Zahraniční politika

- Největší nebezpečí SSSR a Německo
- Dobré vztahy s Francií, Velkou Británií, Rumunskem
- Spojenecká smlouva s Francií (19. 2. 1921) a Rumunskem (3. 3. 1921)
- Jednání mezi Francií, Velkou Británií a Německem v neprospěch Polska (16. 10. 1925 Locarno – *Rýnský garanční pakt*).

Polsko za vlády Piłsudského (1926-1935)

- **Květnový převrat 1926**
- Široká nespokojenost s domácí politikou a ekonomickou situací.
- V listopadu 1925 padla vláda Grabského; další krize. PPS odchází z vlády. Spory o novou koalici.
- V květnu 1926 sestavil vládu Wincenty Witos. Ostrá opozice zleva.
- 12. 5. vojenský převrat ve Varšavě
- 14. 5. demise prezidenta Wojciechowského

2 hlavní fáze polských meziválečných dějin

1) 1918-1926

- Nestabilní demokracie

2) 1926-1939

„sanační režim“

- Do 1935 v čele Pilsudski
- Autoritářské tendence. Ne otevřená diktatura.

- 31. 5. 1926 prezidentské volby. Vyhrál Piłsudski – úřad nepřijal. Při nové volbě zvolen **Ignacy Mościcki**.
- **Právní a politické změny po převratu.** K moci se dostal tábor, který se u ní udržel až do 1939.
- **2. 8. 1926 novela ústavy:** prezident může rozpustit Sejm a vydávat dekrety s ústavní mocí.
- Vznikl Generální inspektorát ozbrojených sil. V čele Piłsudski.

- Další změny posilující pozici vlády proti Sejmu
- Větší závislost vlády na prezidentovi, resp. Piłsudském
- Tiskové dekrety = tresty za „šíření nepravdivých informací“
- Přeskupování politických sil. Jednoznačně v opozici PSL „Piast“.
- Na pravici Roman Dmowski založil ***Tábor velkého Polska (Obóz Wielkiej Polski)*** – hnutí nadstranického rázu. Ideologie: katolictví, nacionalismus; vzor v italském fašismu.

- **Związek Ludowo-Narodowy** se po porážce ve volbách v roce 1928 transformoval v **Stronnictwo Narodowe**. Zostření vztahu k národnostním menšinám.
- **Období hospodářské konjunktury 1926-1929.** Snižování nezaměstnanosti; dobré úrody; příliv zahraničního kapitálu.
- **Volby v březnu 1928: II. Sejm.**
Bezpartijní blok spolupráce s vládou (BBWR). Nové metody během voleb: vláda jasně preferuje kandidáty BBWR. Dominance vládního tábora. Vítězství BBWR (21% hlasů – 122 mandátů). Nejednalo se ústavní většinu.

- Ve volbách prohrála pravice a středové strany
- Konfliktní postoj Piłsudského k Sejmu
- 1928-1929 střety vlády s opozicí. V září 1929 vznikl opoziční blok „*Centrolew*“. V prosinci 1929 získala opozice většinu.
- 29. 6. 1930 sjezd *Centrolewu* v Krakově, kritika „diktatury Piłsudského“.
- 29. 8. 1930 rozpuštění Sejmu.
- **Hospodářská krize.** První náznaky už 1928, trvala až do 1935.

- Rostoucí chudoba na venkově (23% obyv.)
- Pokles průmyslové výroby: těžba uhlí o 29%, železné rudy o 89%, produkce ocele o 60%.
- nezaměstnanost: až 30% v roce 1932.
- Tvoření *kartelů* = eliminace konkurence
- Zvýšení podílu zahraničního kapitálu v polských firmách
- Nové hospodářské koncepce: větší zásahy státu

- **„Brestské volby“** (1930)
- Kampaň proti opozici; policejní razie proti *Centrolewu*. Předáci opozici věznění v pevnosti v Brestu.
- Zmanipulované volby, BBWR získal 46,8% hlasů, *Centrolew* pouze 18%.
- **„Brestský sejm“**. Začátek jednání 9. 12. 1930. Naprostá převaha poslanců BBWR.
- Snížení významu Sejmu. Zákonodárná činnost záležitostí vlády.
- Stát posiluje kontrolu obyvatelstva (shromažďovací zákon; spolkový zákon ad.)
- Změny ve školském zákonu; nový trestní zákoník (1932).

- Odpor proti „sanačnímu režimu“: teroristické akce OUN. Koncentrační tábor v Bereze Kartuské (1934).
- **Květnová ústava (23. 5. 1935)**. Vrchol právních změn v 1. polovině 30. let. Jednání o revizi ústavy od roku 1929.
- Prezidentský systém. Výrazná převaha výkonné moci nad zákonodárnou a její soustředění v rukou prezidenta.
- Sejm: poslanci na 5 let; výrazné omezení imunity.

- Krize opozice po 1930 (také vliv hospodářské krize). *Centrolew* se rozpadl.
- Dominantní silou BBWR, předseda **Walery Sławek**.
- Sjednocení lidových stran: **Stronnictwo Ludowe** (Varšava, březen 1931), **Wincenty Witos**. Boj s vládním táborem na obranu parlamentarismu a demokracie.
- Radikalizace nacionalistů. **Obóz Wielkiej Polski** – činnost ukončena 28. 3. 1933. **Obóz Narodowo-Radykalny** (ONR) – vzorem fašistické organizace. **Bolesław Piasecki**. Proti parlamentarismu; důraz na katolictví, národ a silný stát. Antisemitismus, antikomunismus.

- Piłsudski zemřel 12. 5. 1935.
- **Edward Rydz-Śmigły** – nový generální inspektor ozbrojených sil.
- Květnová ústava uvedena do praxe: změna volebního systému na většinový; 208 poslanců Sejmu a 96 senátorů. Navýšena věková hranice pro volby (24 a 30 let).
- Září 1935 volby. Oslabení národnostních menšin.
- Politický pád Walery Sławka během roku 1935 a 1936. Rozpuštění BBWR.

- Postupné rozložení „sanačního tábora“: 1) skupina kolem prezidenta I. Mościského, skupina kolem Rydz-Śmigłyho. Zvláštní pozice ministra zahraničí Józefa Becka.
- Nová vláda (16. 5. 1936) kompromisem; zástupci obou táborů.
- Vytváření legendy Rydz-Śmigłyho jako jediného nástupce Piłsudského.
- Zásada kolektivního rozhodování (prezident; Rydz-Śmigły; Beck; ministr financí Eugeniusz Kwiatkowski; předseda vlády Felicjan Sławoj Składkowski).

- Potřeba vytvořit obdobu BBWR. **Tábor národního sjednocení (Obóz Zjednoczenia Narodowego, OZON; únor 1937).**
- V řadě bodů odpoutání se od pilsudčikovské tradice a navázání na program nacionalistů.
- Státní zájmy nadřazený zájmu jednotlivců
- Exponovaná role armády
- Antikomunismus; katolicismus; antisemitismus
- Hierarchicko-vojenská organizace OZON. V čele velitel – plukovník Adam Koc (po něm od 1938 generál Stanisław Skwarczyński).
- Asi 100 tisíc členů v roce 1938.

- Volby v listopadu 1938. Silný nacionalismus (antisemitismus). V Sejmu výrazná převaha členů OZON; Walery Sławek ztratil mandát.
- Obecní volby; na venkově silné sympatie pro Stronnictwo Ȕudowe.
- Změny v opozici. V únoru 1936 „Front Morges“ (křesťansko-sociální strany, lidovci). Omezený úspěch.
- U lidovců nejsilnější **Stronnictwo Ȕudowe**; u socialistů **PPS**. Částečně spolupracovaly.
- Komunisté na okraji politické scény.

Národnostní politika

- Polonizace Ukrajinců. Radikalizace ukrajinských stran (Ukrajinská národně-demokratická strana, Front národní jednoty; Organizace ukrajinských nacionalistů)
- Protiněmecká vládní politika
- Protižidovská agitace; ekonomický bojkot; vylučování Židů z univerzit
- 1934 vypovězení smlouvy o ochraně práv menšin

Zahraniční politika

- Po roce 1926 žádné zásadní změny.
- 1932 smlouva o neútočení se SSSR

- 26. 1. 1934 smlouva o neútočení s Německem (na 10 let).
- Odmítavý postoj Polska k francouzskému plánu tzv. Východního paktu (1934)
- Od roku 1935 snaha udržovat „politiku rovnováhy“.
- mezinárodní krize po remilitarizaci Porýní v březnu 1936. Opětovné sblížení s Francií.
- 2. 10. 1938 okupace Zaolzí. V listopadu 1938 připojení Oravy a Spíše.
- Rostoucí tlak ze strany Německa od října 1938.

- Požadavek na připojení Gdaňsku k Říši; připojení Polska k Paktu proti Kominterně; prodloužení smlouvy o neútočení a podpora polských územních nároků.
- 31. 3. 1939 britské bezpečnostní garance Polsku
- 28. 5. 1939 Německou vypovědělo smlouvu o neútočení
- 23. 8. 1939 německo-sovětský pakt o neútočení
- 25. 8. 1939 britsko-polská dohoda
- 1. 9. 1939 německý útok na Polsko

Hospodářství ve 30. letech

- Konec krize v polovině 30. let
- Budování průmyslu (zbrojení – modernizace armády). Čtyřletý investiční plán (1936-1940).
- Veřejné práce, budování infrastruktury. Od podzimu 1937 výstavba *Centrálního průmyslového okruhu* jako centra zbrojního průmyslu. 4 vojvodství, asi 15% území státu.
- v roce 1938: „Patnáctiletý plán“ (1939-1954). 5 krát 3 roky. Industrializace + urbanizace. Konečným cílem překonání disproporcí mezi „Polskem A“ a „Polskem B“.

Druhá světová válka

- bez formálního vyhlášení války 1. září 1939
- na polské straně plán obranné války: 2 obranné linie; vydržet co nejdéle, než zasáhnou Francie a Velká Británie.
- totální válka z německé strany
- ústup zahájen již 2. září
- Spojenci vstoupili do války 3. 9.
- Rychlý postup německých vojsk; 5.-6. 9. dobyt Krakov; první útok na Varšavu 8. 9.

- 17. 9. začátek sovětské agrese. Oficiálně zdůvodněna „neexistencí polského státu“.
- 17.-18. 9. útěk prezidenta a vlády do Rumunska.
- Kapitulace Varšavy 28. 9. Poslední boje 2.-5. 10.; volně přešly v partyzánský boj.
- Polské ztráty: 67 000 mrtvých, 134 000 raněných, 420 000 – 580 000 zajatých. Asi 250 000 vojáků zajala sovětská armáda.
- Polská vláda v exilu: v Paříži s představitelů dosavadní opozice. Prezidentem Władysław Raczkiewicz, premiérem Władysław Sikorski.

- Hlavní slovo v exilové vládě měly strany z *Frontu Morges* a *Stronnictwo Ludowe*.
- Největší moc na sebe strhl Sikorski.
- Od ledna 1940 zasedala *Národní rada* (poradní instituce prezidenta a vlády).
- Budování polských jednotek ve Francii
- Vláda neměla problém s mezinárodním uznáním
- Polští politici čekali rychlé vítězství Spojenců a brzké osvobození Polska. Požadavek obnovy předválečných hranic. Problém s východní hranicí.

**Generál Władysław Sikorski
(1881- 1943)**

**Předseda vlády a vrchní velitel
ozbrojených sil (1939-1943)**

- Šok z rychlé porážky Francie. V červnu 1940 evakuace do Anglie.
- 5. 8. 1940 britsko-polská smlouva = Polské ozbrojené síly v Anglii (tehdy 27 600 mužů).
- Politické otázky: jednání o československo-polské konfederaci; 11. 11. 1940 společná deklarace; 23. 1. 1942 dohoda Sikorski – Beneš.

Okupační politika (1939-1941).

Rozdělení polského státu.

Na teritoriu včleněném do Říše ca. 10 milionů lidí. Stejný správní systém jako v Říši (župy).

Říšská župa Povartí: Arthur Greiser
 Říšská župa Gdaňsk-Západní Prusko: Albert Foerster.

Germanizace, vysídlování, exterminace. Do konce 1939 zavražděno asi 60 000 Poláků.

Pracovní povinnost od 14 do 65 let. Ghetta pro židovské obyvatelstvo (Lodž).

Generální gouvernement (12. 10. 1939)

- asi 12 milionů lidí. Hans Frank (sídlo v Krakově).

- kompetenční spory

- Systematické represivní akce a teror:
Sonderaktion Krakau (listopad 1939); **Aktion AB** (od května 1940) proti inteligenci.
Popraveno asi 3,5 tisíce osob.
- Od roku 1940 výstavba koncentračního tábora v Osvětimi.
- Kompletní likvidace vyššího a středního školství.
- Pracovní povinnost 18-60 let
- Postupná pauperizace polského obyvatelstva

- Protižidovská politika: konfiskace majetku, koncentrace do ghett (největší ve Varšavě). V ghettech zemřelo asi 500 tisíc lidí.
- **Oblasti okupované SSSR.** Přes 13 milionů lidí (40% Poláci, 34% Ukrajinci; 8,5% Bělorusové, 8,5% Židé).
- Masový teror, sovětizace. Depolonizace. Od dubna 1940 kolektivizace.
- Masové deportace: únor, duben, červen 1940 a duben 1941. Celkem minimálně 325 000 osob, z toho 210 000 Poláků.

- V březnu 1940 poprava internovaných polských důstojníků: celkem asi 25 000 osob.
- **Odboj (1939-1941)**. Masová záležitost – během okupace asi 300 organizací. Domácí organizace a organizace řízené exilem. Hlavní organizace řízená exilovou vládou: ***Związek Walki Zbrojnej – Armija Krajowa (AK)***. Především diverzní akce a příprava všeobecného povstání a budování „podzemního státu“.

- **Polsko-sovětské vztahy 1941-1943.**
- 12. 7. 1941 britsko-sovětská smlouva. Od července 1941 jednání Sikorského se Sověty. Vznik Polské armády v SSSR.
- v srpnu 1941 polsko-sovětská vojenská dohoda. Generál Władysław Anders vrchním velitelem polských jednotek v SSSR.
- 2. 12. 1941 Sikorski jednal se Stalinem.
- Část polské armády ze SSSR odeslána na západní frontu (přes Irán). Celkem přesunuto přes 116 000 lidí, z toho 78 000 vojáků.

- Duben 1943: Německo zveřejnilo informace o masových hrobech v Katyni. Polská vláda požádal Mezinárodní červený kříž o vyšetření. Sovětský svaz přerušil s polskou vládou diplomatické vztahy.
- Sikorski na inspekci v Egyptě a na Blízkém východě (duben – červen 1943). 4. 7. 1943 letecké neštěstí u Gibraltaru.
- **Německá okupace (1941-1944).**
- Říšský komisariát Ukrajina (Erich Koch)
- Říšský komisariát Bělorusko (Wilhelm Kube, zabit partyzány v září 1943)

- Další exterminace polské inteligence od léta 1941.
- Pokračování germanizační politiky a represí
- Zahájení genocidy Židů od léta 1941.
Vyhlazovací tábory v Generálním gouvernementu (Belzec, Sobibór, Treblinka)
- Židovská rezistence: povstání v ghettech (Varšava, Bialystok) a táborech (Sobibór, Treblinka).
- Válku přežilo ca. 300 tisíc polských Židů, tedy asi 10% předválečné židovské populace.

- **Odboj:** de facto rozdělen podle ideologického rozvrstvení politických stran před válkou.
- Postupná konsolidace podzemních organizací během 1943-1944.
- Plán všeobecného povstání. Mělo začít v Generálním gouvernementu, počítalo se s pomocí ze Západu a rozšíření do Velkopolska, Slezska, Pomoří.
- Polští komunisté: doma a v SSSR. Doma výlučně na území Generálního gouvernementu. Ve vedení PPR např. Władysław Gomułka.

- Komunistická centrála v Moskvě: *Centralne Biuro Komunistów Polskich* (od ledna 1944)
- 1. 1. 1944 *Krajowa Rada Narodowa* jako konkurence pro *Państwo Podziemne* (centrum nekomunistického odboje). V čele KRN Bolesław Bierut.
- 20. 7. 1944 *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*, tzv. lublinská vláda (Edward Osóbka-Morawski)
- V londýnské vládě boj o pozice po smrti Sikorského. Na jedné straně generálové Anders a Sosnkowski, na druhé straně Stanisław Mikołajczyk (PSL)

- Konference v Teheránu 28. 11.-1. 12. 1943. Jednání o polských hranicích. Nejednoznačný postoj Spojenců.
- Leden 1944: Rudá armáda vstoupila na polské území
- Britská vláda v únoru 1944 oficiálně a veřejně oznámila svůj souhlas s Curzonovou linií jako východní hranicí Polska
- Srpen 1944: Mikołajczyk jedná v Moskvě. Stalin požaduje spojení londýnské vlády a PKWN. V té době vypuklo varšavské povstání.

- **„Bouře“ a varšavské povstání.** Začalo 1. 8. 1944, kapitulace 2. 10. 1944. 18 tisíc mrtvých; 150 tisíc mrtvých civilistů.
- SSSR se od povstání distancoval.
- Po porážce povstání krize v londýnské vládě. Generál Sosnkowski odvolán z funkce vrchního velitele; Mikołajczyk podal demisi 24. 11. 1944. Pokles role londýnské vlády.
- Po porážce povstání novým velitelem AK generál Leopold Okulicki

Přechod ke komunistické diktatuře (1945-1948)

- PKWN v Lublinu se oficiálně hlásil k demokracii. Příslib pozemkové reformy a ochrany soukromého vlastnictví.
- Zdání koaliční vlády; většina ministrů za války v SSSR.
- Tajná sovětsko-polská hraniční dohoda (27. 7. 1944). Hranice prakticky shodná s hranicí německo-sovětskou po 28. 9. 1939.
- Na území pod kontrolou PKWN budován systém předznamenávající podobu budoucího politického systému celého Polska.

- Krajowa Rada Narodowa hraje roli parlamentu. Jejím předsedou Bolesław Bierut. Zásadní rozhodnutí vychází z politbyra Centralnego Komitetu PPR (mj. Gomulka, Bierut, Jakub Berman, Hilary Minc)
- PPR takticky odmítá hesla předválečné KPP (např. diktatura proletariátu)
- Vytváření represivního aparátu (Urząd Bezpieczeństwa, UB). Preventivní cenzura. Budování nové polské armády (Wojsko Polskie).

- 6. 9. 1944 dekret o pozemkové reformě: dělení půdy nad 50ha, resp. 100ha (na západě).
- Kampaň proti Armii Krajowej; vládní dekrety zosťrující teror (tresty smrti hlavně proti členům AK); sovětské aktivity (poradci, NKVD, deportace)
- AK rozpuštěna 19. 1. 1945.
- 4. 1. 1945 uznal SSSR oficiálně Prozatímní vládu v Lublinu.
- Koncepce budování „lidové demokracie“.
Konference v Jaltě (únor 1945): Prozatímní vláda měla zorganizovat svobodné volby (žádné garance jejich regulérnosti).

- Obnova politických stran. **Polska Partija Socjalistyczna.** Asi 150 000 členů. Spojenectví se SSSR. Demokratický socialismus. Řada skrytých komunistů (Józef Cyrankiewicz, Edward Osóbka-Morawski). **Stronnictwo Ludowe.** Asi 200 000 členů. **Stronnictwo Demokratyczne.** Asi 50 000 členů. Hlavně inteligence, svobodné profese, řemeslníci.
- Hlavní stranou londýnského exilu: **PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe** (asi 540 tis. členů v lednu 1946).
- Hlavní politickou silou **PPR – Polska Partija Robotnicza.** Asi 190 000 členů v červenci 1945.
- **28. 6. 1945 vznik Prozatímní vlády národní jednoty.** Londýnská emigrace získala menšinovou pozici, komunisté drželi klíčové resorty. Premiérem Edward Osóbka-Morawski.

**Ztráta asi 20%
předválečného území**

**Počet obyvatel (v
únoru 1946): 23,9
milionu**

**20,5 mil. Poláků
2,3 mil. Němců
162 tis. Ukrajinců
108 tis. Židů**

**27,4% obyv. ve
městech, 72,6% na
venkově**

Ryc. 18. Zmiana granic Polski po II wojnie światowej.

- Přesuny obyvatelstva: do roku 1950 ze SSSR (z původně polského území) přišly asi 2 miliony lidí.
- Další 2 miliony Poláků se vrátily ze západu (většinou z Německa)
- Vysídlení Němců: během roku 1945 dobrovolně nebo pod nátlakem asi 700-800 tisíc; od února 1946 do června 1947 organizovaně asi 2 miliony. Zůstalo asi 300 tisíc.
- Návrat Židů: v létě 1946 asi 214 tisíc. Projevy antisemitismu; v 1944-1947 zabito asi 1,5-2 tisíce Židů. Emigrace Židů do Palestiny.

- **Politický boj v roce 1946:** v září omezeno volební právo a vytvořen volební blok PPR, PPS, SD a SL proti PSL.
- **Volby 19. 1. 1947: 80% hlasů pro vládní blok.**
- **Prezidentem zvolen Bolesław Bierut.**
- Nová vláda, premiérem Józef Cyrankiewicz.
- **19. 2. 1947 „Malá ústava“:** úzké propojení výkonné a zákonodárné moci.
- **22. 2. 1947 deklarace základních občanských práv** („nemohou být využívána proti demokratickému zřízení“).

- Během roku 1947 likvidace PSL, která byla postupně začleněna do SL. Mikołajczyk emigroval. Vzniklo ZSL (Zjednoczone Stronictwo Ludowe).
- Sjednocení PPS s PPR: 15. 12. 1948 slučovací sjezd, vznikla **PZPR** (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza). Hlavní tiskový orgán: *Trybuna Ludu*. V čele strany Bolesław Bierut.
- Paralelně se sjednocením PPS a PPR čistka ve vedení PPR – v létě 1948 sesazen W. Gomułka.
- Sjednocovací tendence i u dalších organizací. V červenci 1948 založen *Związek Młodzieży Polskiej*.
- Pronikání ideologie do kultury (socialistický realismus jako závazná umělecká konvence).

**Bolesław Bierut (1892-
1956)**

**prezident Polska 1947-
1952**

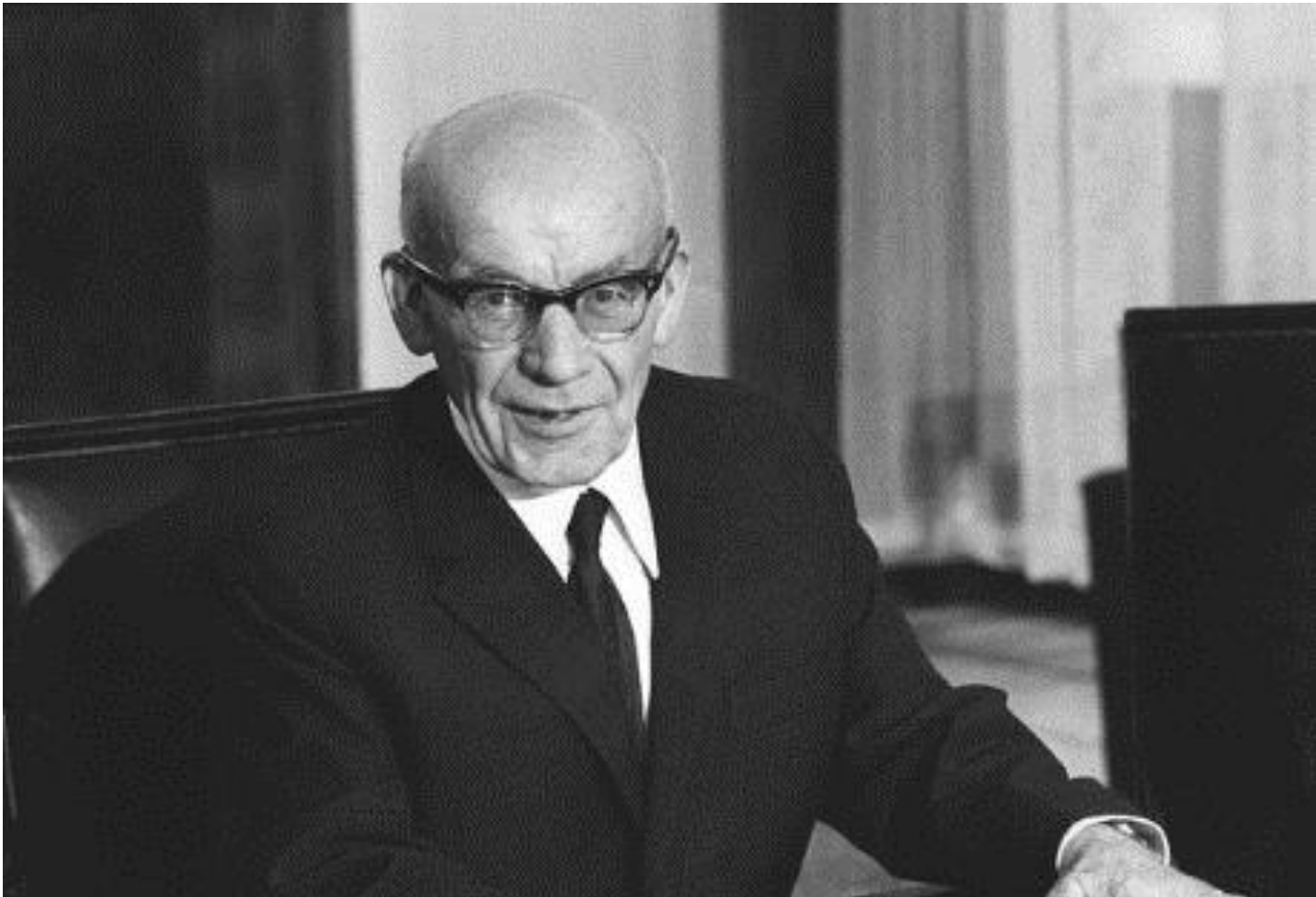
**předseda vlády 1952-
1954**

**1. tajemník PZPR 1948-
1956**

- Propojování struktur PSDS a státní správy. Patrné zejména u ministerstva vnitra, obrany a spravedlnosti. Silná podřízenost Moskvě (ministrem obrany sovětský maršál Konstantin Rokossovskij).
- 2. srpna 1952 zatčen W. Gomułka.
- Nová ústava 22. července 1952: **Polská lidová republika**. Doktrína diktatury proletariátu.
- Úzké propojení polské a sovětské ekonomiky. Prioritou budování těžkého a vojenského průmyslu.
- Kolektivizace prováděná od 1949. Do roku 1956 kolektivizováno pouze 10% obdělávané půdy.

Změny po Stalinově smrti (1953)

- Omezování bezpečnostního aparátu; zrušení UB v roce 1956
- Propuštění W. Gomułky z vězení v prosinci 1954.
- Současně však kampaň proti katolické církve (zatčení kardinála Stefana Wyszyńskiego)
- Vliv 20. sjezdu KSSS (únor 1956); úmrtí Bieruta v Moskvě 12. 3.
- Masové nepokoje v Poznani v červnu 1956. 78 mrtvých.
- Návrat Gomułky do PSDS v srpnu 1956
- říjen 1956: stalinismus nahrazen koncepcí „polské cesty k socialismu“

Władysław Gomułka (1905-1982)

1. tajemnik PZPR (1956-1970)

- **Mocenská křídla v PSDS:**
 - a) reformisté, „prožidovští“, tzv. **pulawští**
 - b) konzervativní antisemité, „partyzáni“ (Svaz bojovníků za svobodu a demokracii), tzv. **natolinci**. Generál Mieczysław Moczar (ministr vnitra 1964-1968)
 - c) „ślonzáci“ – skupina kolem I. tajemníka PSDS ve Slezsku Edwarda Gierka
 - d) skupina bývalých členů PPS (Józef Cyrankiewicz ad.)
 - e) stoupenci Gomułky

- Od počátku 60. let konec liberalizace
- Preferování těžkého průmyslu; rostoucí tlak na církev
- Pokles popularity Gomułky v 60. letech
- Rostoucí projevy opozice v letech 1966-1967 (filozof Leszek Kolakowski vystoupil z PSDS; koncert Rolling Stones ve Varšavě 1967)
- Antižidovská (antisemitská) kampaň v roce 1967 (kontext arabsko-izraelské války v červnu 1967).
- A. Mickiewicz – *Dziady*; skandál kolem divadelního představení (listopad 1967)

- Mladí levicoví intelektuálové (Adam Michnik, Jacek Kuroń) vystupují proti režimu.
- Březen 1968: studentské nepokoje; prof. Leszek Kolakowski a Zygmunt Bauman propuštěni z Varšavské univerzity
- **14.-22. prosince 1970: protesty dělníků.** (Gdynia, Gdaňsk, Štětín ad.). Hlavním důvodem zdražení potravin. Potlačeny ozbrojenou silou – 41 mrtvých, 1164 raněných, přes 3000 zatčených.
- Odstoupení Gomułky, 1. **tajemníkem PSDS Edward Gierek.**

Edward Gierek (1913-2001)

1. tajemnik PZPR (1970-1980)

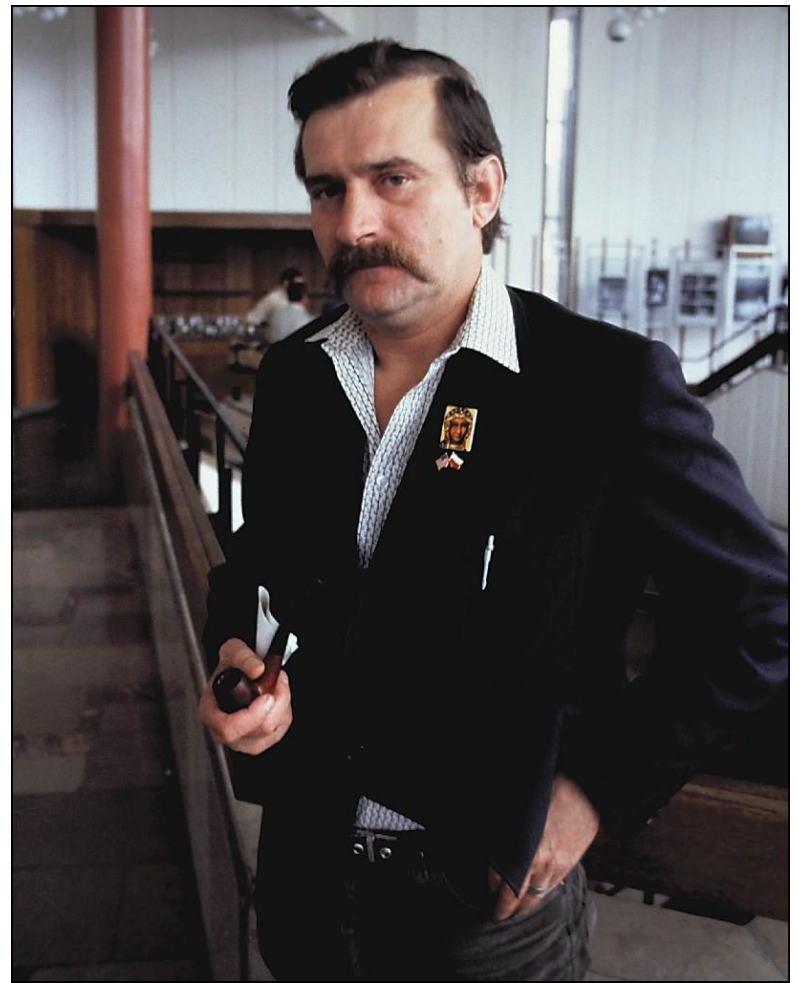
- Gierkův plán „hospodářského zázraku“: úvěry ze Západu na rozvoj ekonomiky; v 70. letech rozsáhlá bytová výstavba. Výstavba prvních dálnic.
- Hospodářské problémy v druhé polovině 70. let: masivní zadlužení (8,4 mld. dolarů v roce 1975; 23,8 mld. dolarů v 1979).
- Nedostatky v zásobování (viz cukr na příděl)
- Vlna stávek v létě 1980, vznik nezávislé odborové organizace Solidarity (Lech Wałęsa)
- Gierek odstoupil v srpnu 1980, I. tajemníkem PSDS se stal Stanisław Kania.

- Srpen 1980 – prosinec 1981: celospolečenské nezávislé hnutí; Solidarity; nezávislé studentské organizace;
- Vedení PSDS převzal generál **Wojciech Jaruzelski** (18. 10. 1981)
- **13. 12. 1981 vyhlášen válečný stav.** Moci se ujala **Vojenská rada národní spásy** (Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego). Pacifikace Solidarity; masové represe (tisíce zatčených). Drastické zvýšení cen potravin a elektřiny (přes 200%) v prosinci 1982.
- Rozčarování lidí z politiky PSDS.
- Pokračující ekonomická krize v 80. letech.

generál Wojciech Jaruzelski (1923-2014)

**Ministr obrany (1968-1983)
Předseda vlády (1981-1985)
Prezident (1989-1990)**

Lech Wałęsa (1943)

Prezident (1990-1995)

- Odvolání válečného stavu 22. 7. 1983
- Návštěva papeže Jana Pavla II. v dubnu 1983
- V říjnu 1983 dostal Lech Wałęsa Nobelovu cenu za mír
- Od roku 1987 pokus o polskou variantu sovětské „přestavby“
- Od konce roku 1987 hledání cesty k jednání mezi vládou a Solidaritou.
- od 6. února 1989 jednání tzv. „kulatého stolu“. Jednání o politické reformě, příprava parlamentních voleb.
- Vládní blok měl garantováno 65% míst v Sejmu, nezávislá sdružení se měla ucházet o 35% míst.

- Volby v červnu 1989: absolutní úspěch Solidarity (ze 161 míst v Sejmu získala 160).
- Prezidentem Jaruzelski, předsedou vlády kandidát Solidarity – Tadeusz Mazowiecki (13. 9. 1989)
- Rozpuštění PSDS na 27. 1. 1990.
- **Lech Wałęsa** zvolen prezidentem 9. 12. 1990 (v úřadu od 22. 12.)